

Güdül (Ankara) ve Çevresinin Etnobotanik Özellikleri

Received : 10.02.2006
Revised : 27.11.2006
Accepted : 05.12.2006

Burcu Elçi*, Sadık Erik*

Giriş

Güdül ilçesi Ankara'nın yaklaşık 90 km kuzey batısında yer alır. Doğal olarak yaklaşık 500 bitki türü mevcuttur¹. İncelemenin yapıldığı alan fitocoğrafik olarak İran Turan bitki coğrafyası bölgesine dahildir. Çoğunlukla tepelik olan bölgede step karakterli bitki örtüsü hakimse de Kırmir çayının etkisiyle ılımanlaşan hava şartları Akdeniz elementlerinin de vadi havzasında temsil edilmesini olanaklı kılmaktadır. Bu nedenledir ki, vadi içinde doğal olarak yetişen çok sayıda *Pistacia atlantica* Desf. türüne aşıl原因anan *Pistacia vera* L. (antep fıstığı) oldukça iyi bir gelişme göstermektedir. Gözlemlerimize göre bölgede bahçecilik oldukça yaygındır; domates, marul gibi çeşitli sebzelerin yetiştirilmesi ve bağcılık önemli gelir kaynaklarındandır. Ankara'ya yakın olması nedeniyle şehirle bağın rahatça kurulabilmesi halkın geleneksel bilgilere dayanarak bitki kullanımını büyük ölçüde zayıflatmışsa da köylerde ve özellikle Sorgun gibi ulaşımı daha güç olan yüksek beldelerde bitkiler yaygın bir biçimde ilaç ve besin olarak kullanılmaktadır. Araştırmamızda otuz beş türün etnobotanik gayelerle kullanıldığı saptanmıştır. Çalışma yaptığımız alanın büyük bir kısmı Güdül ilçesine bağlı belde ve köylerden oluşmaktadır ve küçük bir kısmı da alanın kuzey doğusundaki Kızılcahamam ilçesine bağlı Çeltikçi beldesini kapsamaktadır.

Halkın deneysel olarak saptadığı ve nesilden nesile aktardığı bitki kullanımına ilişkin verilerin, genç neslin ilgisizliği yüzünden gün geçtikçe azaldığı tespitiyle bu bilgilerin biran evvel kayda geçirilmesi oldukça önemlidir.

* H.Ü. Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Botanik Anabilim Dalı, Beytepe, 06800, Ankara
İletişim için: btarikah@hacettepe.edu.tr

Materyal ve Metot

Bu çalışmada GÜDÜL ilçe merkezi (1) ve GÜDÜL'e bağlı Sorgun beldesi (2), Yeşilöz kasabası (3), Adalıkuzu (4) ve Avşar (5) köyleri ile Kızılcahamam'a bağlı Çeltikçi beldesi (6) araştırma için pilot bölgeler olarak seçilmiştir. İlgili alanlarda yapılan araştırmalarda köy kahvesi ve/veya odası gibi ortak kullanım bölgeleri ziyaret edilmiş ve buralardan edinilen bilgiler doğrultusunda bitki kullanımına ilişkin bilgileri tespit edilerek kendileriyle görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler esnasında ses kaydı ve not etmek suretiyle bitkilerin yerel adı, kullanılan kısmı, halk ilacı olarak kullanılıyorsa hangi hastalıkta kullanıldığı ve nasıl uygulandığı, gıda olarak kullanılıyorsa nasıl hazırlandığı kayda geçirilmiştir. Sohbetlerde sırasında veya sonrasında bahsi geçen bitkiler, bilginin alındığı kişi nezaretinde arazi-den toplanmıştır, kurutulmuş olarak evde saklanıyorsa örnek alınmıştır. Toplanan örnekler Türkiye Florası'ndan^{2,3} teşhis edilmiş ve herbaryum tekniklerine uygun olarak⁴ hazırlanarak Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümü Herbaryumuna (HUB) kaldırılmıştır. Son olarak ses bantları ve notlarla, bahsi geçen bitkiler karşılaştırılarak anket formlarına işlenmiştir. Etnobotanik bilgilerin elde edilmesine ilişkin araştırmamız, ilk yazarın yüksek lisans tez çalışması sırasında¹ 2001 yılında başlamış olup, 2005 yılı yaz ortasına kadar fasıllarla gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen veriler, tablolar halinde sunulmuştur. Tablolarda yer alan familyalar ve bu familyalara ait cins ve türler alfabetik olarak sıralanmıştır. Bazı cins adlarının yanında geçen "sp." rumuzu, o cinse ait bölgedeki tüm türleri kapsamaktadır. Yazar adları Brummit & Powell'e göre yazılmıştır⁵. Tablo III'te yerel adlara ilişkin bilgiler verilirken, Tablo I ve II'de bahsi geçen yörelerdeki adlar tekrar edilmemiştir. Tablo III'deki bitkilerin her hangi bir amaçla kullanıldıklarına dair bilgi edinilememiştir.

Sonuç ve Tartışma

GÜDÜL ilçesi ve yakın yörelerindeki bitkilerin tespit edilebilen etnobotanik kullanımları ve yerel adları tablolar şeklinde özetlenmiştir (Bkz. Tablo I, II, III). Buna göre 18 familyaya ait 23 bitki halk ilacı olarak, 6 familyaya ait 11 bitki besin olarak kullanılmaktadır. Bunların dışında ilaç olarak kullanılmayan 11 familyaya ait 21 bitkinin yerel ismi saptanmıştır (Tablo III). Ayrıca sığır kuyruğu bitkisinin (*Verbascum*) çiçekli dallarının süpürge olarak kullanıldığı saptanmıştır. Halk ilacı olarak kullanılan bitkilerin sıklıkla yaprak (9 bitki) ve herbası (8 bitki) kullanılmaktadır

TABLO I
Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler

Familya	Bitkinin Adı	Yöresel Adı	Kullanılan kısım	Yöresel kullanılışı	Kullanılış şekilleri
BRASSICACEAE	<i>Brassica</i> sp.	Hardal	Yaprak	Parazit düşürücü (4)	Çiçek açmadan önce çiğ yenir.
CARYOPHYLLACEAE	<i>Herniaria argaea</i> Boiss.	Sabun otu	Herba	Dezenfektan (2)	Suyla köpürtülür, haricen
CHENOPODIACEAE	<i>Chenopodium murale</i> L.	Sirken	Herba	Barsakları çalıştırır (2)	Ispanak gibi yemeği yapılır
FABACEAE	<i>Genista albida</i> Willd.	Yavşan, Yağşan	Herba, sürgünler	Boğaz kanseri (2, 6)	Kurutulup toz haline getirilir, süzme balla karıştırılır, her sabah 1 yemek kaşığı yenir. Haşlampa suyu içilir.
FAGACEAE	<i>Quercus pubescens</i> Willd.	Meşe	İnce dalların kabukları	Bronşit (2)	Demleme.
HYPERICACEAE	<i>Hypericum</i> sp.	Çayotu	Herba	Barsak çalıştırır (2)	Demleme.
JUGLANDACEAE	<i>Juglans regia</i> L.	Ceviz	Yaprak	Boğaz ve eklem ağrıları (6)	Ilık suda ıslatılıp 5-10 dakika ağrıyan yere sarılır.
LAMIACEAE	<i>Mentha longifolia</i> (L.) Hudson	Çay nanesi	Yaprak	Romatizma, mayasıl (2)	Kaynatılıp, suyu içilir.
	<i>Thymus longicaulis</i> C. Presl	Kekik	Yaprak	Öksürük (5)	Kaynatılıp, suyu içilir.
LORANTHACEAE	<i>Viscum album</i> L.	Hurç	Herba	Kanser (2), (genel)	Demleme.
MALVACEAE	<i>Malva</i> sp.	Ebegümece	Herba	Kanser (2), (genel)	Kaynatılıp, suyu içilir.
	<i>Malva neglecta</i> Wallr.		Yaprak	Eklem iltihabı (4)	İltihabı akıtmak için haşlanmış yapraklar haricen eklem üzerine 2-3 saat uygulanır.
			Herba	İdrar söktürücü (5)	Kaynatılıp, suyu içilir
PINACEAE	<i>Abies</i> sp.	Güğnel	Köke yakın kabuğun reçinesi	Bronşit, nefes darlığı (2)	Kuru reçine balla karıştırılıp, dahilen. Kabuğun kaynatılmış suyu, dahilen.
PLANTAGINACEAE	<i>Plantago major</i> L. subsp. <i>major</i>	Sinir otu	Yaprak	Kanser (2) (Kemoterapi yan etkisini önleyici)	Kaynatılmış suyu her akşam içilir, kemoterapi yan etki önleyici, posası hasta yere sarılır.

Familiya	Bitkinin Adı	Yöresel Adı	Kullanılan kısmı	Yöresel kullanılışı	Kullanılış şekilleri
POLYGONACEAE	<i>Rumex gracilescens</i> Rech.	Göyrek, Efelek	Yaprak	Bağırsakları yumuşatır (2)	Yemeği yapılır.
	<i>Rumex tuberosus</i> L. subsp. <i>tuberosus</i>	Kuzukulağı		Şekeri düşürür (2)	Çiğ yenir
RANUNCULACEAE	<i>Ranunculus constantipolitanus</i> (DC.) d'Urv.	Evlimemed otu	Yaprak	Ağrı dindirici, iltihap akıtıcı (2)	Yaprakları suyu çıkana kadar dövülür, fındık kabuğunun içinde ağrılı bölgeye 2 saat konur, iltihabı akıtır.
RHAMNACEAE	<i>Paliurus spina-christii</i> Mill.	Karaçalı	Meyve	Kalp (3) Eklem romatizması (4) Böbrek taşı (5)	Kaynatılıp, suyu içilir
ROSACEAE	<i>C. monogyne</i> J.Jacq. subsp. <i>monogyne</i>	Alıç	Çiçek	Nefes darlığı, kalp hastalığı (3, 5)	Kaynatılıp, suyu içilir
	<i>Crataegus orientalis</i> Pall. ex M.Bieb. var. <i>orientalis</i>				
	<i>Rosa canina</i> L.	Purç	Gal	Kanser tedavisi (6), Zatüre/ Bronşit (2)	Dalın etrafından yeşilken koparılır, kahve değirmeninde çekilir, balla karıştırılarak yenir
		Kuşburnu	Kök	Şeker hastalığı (6)	Dalın etrafından yeşilken koparılır, kurutulur. Demleme. Kaynatılır, suyu içilir
ULMACEAE	<i>Ulmus minor</i> Miller subsp. <i>minor</i>	Karaağaç	Kabuk	Kemiği yumuşatır (2)	Kaynatılır, posa haricen 1-2 gün sarılır.
URTICACEAE	<i>Urtica dioica</i> L.	Cızlağan	Herba	Kol, bacak ağrıları (2)	Vurulur
		Isırgan		Kanser (2, 6) Şeker hastalığı (6)	Çayı demlendikten 1 gün sonra içilir. Kaynatılıp, suyu içilir.

TABLO II
Gıda Olarak Kullanılan Bitkiler

Familya	Bitkinin Adı	Yöresel Adı	Kullanılan kısmı	Yemek şekli	Hazırlanış şekli
ASTERACEAE	<i>Scorzonera eriophora</i> DC.	Öküzgötü, Bihçalık	Lateks	Sakız	Köke yakın kısımdan lateks toplanır. Bir gün bekletilir (2)
	<i>Scorzonera</i> sp.	Bihçalık	Herba	Yemek	Bulgurlu soğanlı yemek (2)
	<i>Tripleurospermum sevanense</i> (Manden.) Pobed.	Beyaz papatya	Herba	Çay	Demleme (2)
CHENOPODIACEAE	<i>Chenopodium murale</i> L.	Sirken	Herba	Yemek	Bulgurlu soğanlı yemek (2)
LAMIACEAE	<i>Thymus longicaulis</i> C.Presl subsp. <i>longicaulis</i> var. <i>subisophyllus</i> (Borbás) J alas	Kekik	Yaprak	Baharat	Yemeklere konur (2)
MALVACEAE	<i>Malva neglecta</i> Wallr.	Ebegümeçi	Herba	Yemek	Bulgurlu, soğanlı yemek (5)
POLYGONACEAE	<i>Rumex acetosella</i> L.	Katırcı kuzu kulağı	Yaprak	Salata	Çiğ olarak (2)
	<i>Rumex gracilescens</i> Rech.	Göyrek, Efelek	Yaprak	Sarma	Bulgurlu soğanlı yemek (2)
	<i>Rumex tuberosus</i> L. subsp. <i>tuberosus</i> .	Kuzukulak	Yaprak	Salata	Tuza banıp yenir (2, 5)
ROSACEAE	<i>Prunus cocomilita</i> Ten.	Ekşi erik	Meyve	Erik ekşisi	Salatalara konur (2)
	<i>Rosa canina</i> L.	Kuşburnu	Meyve	Çay	Demleme (2)

ayrıca meyve, gal, gövde kabuğu ve reçine gibi bitki kısımları da kullanılmaktadır. Bitkilerin en çok hangi hastalıkların tedavisi için kullanıldığına bakıldığında kanser için 6 bitkinin kullanılması ilgi çekici bir bulgudur⁷. Bunu takiben barsak hareketlerini artırmak ve mayasılı iyileştirmek için (5 bitki), bronşit tedavisi için (3 bitki) ve şeker hastalığı için

(3 bitki) bitkilerle tedavi yoluna gidildiği gözlemlenmektedir. Gıda olarak kullanılan bitkilerin en sık kullanış biçimi bulgur ve soğanla yemeğini yaparak tüketimidir. Yörede boya olarak bitkilerin kullanılmamasının nedeni, alanın konum olarak Ankara'ya yakınlığı ve kimyasal boyaların temininin kolaylığı olabilir.

TABLO III

Yerel adlar

Familya	Bitkinin Adı	Yöresel Adı
APIACEAE	<i>Bifora radians</i> Bieb.	Ayran otu (4)
	<i>Turgenia latifolia</i> (L.) Hoffm.	Pıtrak (4)
	<i>Torilis leptophylla</i> (L.) Reichb.	Pıtrak (4)
BERBERIDACEAE	<i>Berberis crataegina</i> DC.	Kadıntuzluğu (2)
BORAGINACEAE	<i>Anchusa</i> sp.	Ballağan (3)
	<i>Onosma</i> sp.	Emzik otu (3)
FABACEAE	<i>Melilotus officinalis</i> (L.) Desr.	Gayib otu (3)
	<i>Pisum sativum</i> L. subsp. <i>sativum</i> var. <i>arvense</i> (L.) Poiret.	Koca bakla (4)
	<i>Vicia sativa</i> L. subsp. <i>sativa</i>	Fiğ (4)
LAMIACEAE	<i>Phlomis armeniaca</i> Willd.	Emecen (2)
	<i>Salvia syriaca</i> L.	Almacuk (4)
LILIACEAE	<i>Muscari</i> sp.	İt dirseği (2)
	<i>Ornithogalum</i> sp.	Karga yaşmağı (2)
LORANTHACEAE	<i>Viscum album</i> L.	Burç (2, 4)
PAPAVERACEAE	<i>Papaver dubium</i> L.	Köpek yağı (4)
PINACEAE	Çam reçinesi	Yağır (2)
POLYGONACEAE	<i>Rumex acetosella</i> L.	Katırcı kuzukulağı (2)
	<i>Rumex gracilescens</i> Rech.	Güyreğik (5)
	<i>Rumex tuberosus</i> L. subsp. <i>tuberosus</i> .	Kuzukulağı (2)
RANUNCULACEAE	<i>Ranunculus</i> sp.	Koyun üçgülü (2)
	<i>Ranunculus repens</i> L.	Evlimemedotu (2)

Sonuçlar diğer etnobotanik araştırmalarla karşılaştırıldığında⁸⁻²⁴, *Brassica* türlerinin parazit düşürücü, *Chenopodium murale* ve *Rumex gracilescens*'in barsak çalıştırıcı, *Malva neglecta*'nın idrar söktürücü, *Ulmus minor*'un kemik yumuşatıcı, *Quercus pubescens*'in bronşit tedavisinde, *Rumex tuberosus*'un şeker hastalığında, *Genista albida*'nın, *Viscum album*'un, *Malva* türlerinin, *Plantago major*'un ve *Rosa canina*'nın kanser tedavisinde, *Paliurus spina-christii*'nin kalp hastalığı, eklem romatizması

ve böbrek taşı için, *Crataegus orientalis* ve *C. monogyna*'nın nefes darlığı için kullanıldığı ilk defa kayda geçmektedir. Ayrıca bu çalışma ile gıda olarak kullanıldığı bilinen bitkilere, 5 bitki daha eklenmiştir. Yörede kullanılan yerel adların pek çoğunun özgün olduğu da yapılan literatür karşılaştırmalarından çıkan bir diğer sonuçtur.

Özet

Güdül ilçesi (Ankara) ve yakın yörelerinde yapılan etnobotanik araştırmalar sonucu 23 bitkinin halk ilacı olarak, 11 bitkinin ise besin olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bitkiler teşhis edilmiş, bilimsel ve yöresel adları, kullanılışları, kullanılan kısımları ve kullanılış biçimleri verilmiştir. Ayrıca farklı amaçlar için kullanılan veya etnobotanik bir kullanımı olmayan bitkilerin de yerel adları tespit edilmiş ve bilimsel adlarıyla birlikte verilmiştir. Elde edilen bulgular literatür bilgisiyle karşılaştırılmış ve ilk defa kayda geçen bilgiler vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Tıbbi bitkiler, Etnobotanik, Halk ilaçları, Güdül, Ankara

Summary

Ethnobotanical Properties of Güdül (Ankara) and Near Environs

As a result of ethnobotanical investigations in Güdül district and near environs, it was determined that 23 plant species are used as folk medicine and 11 plant are used as food. These plants were identified and listed with the scientific and local names, traditional usages, part used and preparing methods. Also the local names of 21 plants that are used for other purposes and with no usage were given with scientific names. The results were compared with the literature and new findings were emphasized.

Key words: Medicinal plants, Ethnobotany, Folk medicine, Güdül, Ankara

KAYNAKLAR

1. Elçi, B, Erik, S: Flora of Kirmir Valley (Güdül, Ankara), Turkish Journal of Botany, 29, 435 (2005).
2. Davis, P.H. (ed.), "Flora of Turkey and the East Aegean Islands", Edinburgh: Edinb. Univ. Pres, Cilt 1-9 (1965-1985).
3. Davis, P.H. (ed.), "Flora of Turkey and the East Aegean Islands", Edinburgh: Edinb. Univ. Pres, Cilt 10 (1988).
4. Güner, A., Özhatay, N., Ekim, T., Başer, K.H.C. (eds.), "Flora of Turkey and the East Aegean Islands", Cilt 11, Edinburgh: Edinb. Univ. Pres (2000).

5. Erik, S., Güner, A., Yıldırım, Ş., Sümbül, H.: Tohumlu Bitkiler Sistematigi Laboratuvar Kılavuzu, Ankara: Literatür Yayınevi (1996).
6. Brummitt, R.K., Powell, C.E. (ed), "Authors of plant names", Kew, Royal Botanic Gardens, Kew, (1992).
7. Elçi, B., Erik, S., Berkman, Z.: Some Anticarcinogenic Plants and Their Usage in Güdül District (Ankara-Turkey), IVth International Congress of Ethnobotany (ICEB 2005) Yeditepe University Istanbul, Turkey (2005).
8. Akçiçek, E., Vural, M.: Kumalar Dağı (Afyon) ve Çevresindeki Bazı Bitkilerin Yöresel Adları ve Etnobotanik Özellikleri, OT Sistematiik Botanik Dergisi, 10, 151 (2003).
9. Alpınar, K.: Amasya Yöresi Bitkilerinin Yerli Ad ve Tıbbi Kullanılışları, Bitki 6, 243 (1979).
10. Bağcı, Y.: Aladağlar (Yahyalı, Kayseri) ve Çevresinin Etnobotanik Özellikleri, OT Sistematiik Botanik Dergisi, 7, 89 (2000).
11. Baytop, T., "Türkçe Bitki Adları Sözlüğü", 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 578, Ankara (1997).
12. Dönmez, A.A: An Ethnobotanical Study in the Karagüney Mountain (Kırkkale): Uses, Nutritional Value and Vernacular Names, Hacettepe Bulletin of Natural Sciences and Engineering, Series A, 28, 22 (2000).
13. Ezer, N., Avcı, K.: Çerkeş (Çankırı) Yöresinde Kullanılan Halk İlaçları, Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi, 24, 67 (2004).
14. Honda, G., Yeşilada, E., Tabata, M., Sezik, E., Fujita, T., Takeda Y., Takaishi, Y., Tanaka, T.: Traditional Medicine in Turkey VI: Folk Medicine in West Anatolia: Afyon, Kütahya, Denizli, Muğla, Aydın Provinces, Journal of Ethnopharmacology, 53, 75 (1996).
15. Keskin, M., Alpınar, K.: Kışlak (Yayladağı-Hatay) Hakkında Etnobotanik Bir Araştırma, OT Sistematiik Botanik Dergisi, 9, 91 (2002).
16. Öztüğ, F., "Faydalı Bitkiler", T.C. İstanbul Üniversitesi Yayınlarından Sayı: 823, Fen Fakültesi No: 26, Şirketi Mürettibiye Basımevi, İstanbul (1959).
17. Sezik, E., Tabata, M., Yeşilada, E., Honda, G., Goto, K., Ikeshiro, Y.: Traditional Medicine in Turkey I: Folk Medicine in Northeast Anatolia, Journal of Ethnopharmacology, 35, 191 (1991).
18. Sezik, E., Yeşilada, E., Tabata, M., Honda, G., Takaishi, Y., Fujita, T., Tanaka, T., Takeda, Y.: Traditional Medicine in Turkey VIII: Folk Medicine in East Anatolia: Erzurum, Erzincan, Ağrı, Kars, Iğdır Provinces, Economic Botany, 51, 195 (1997).
19. Sezik, E., Zor, M., Yeşilada, E.: Traditional Medicine in Turkey II: Folk Medicine in Kastamonu, International Journal of Pharmacognosy, 30, 233 (1992).
20. Şimşek, I., Aytekin, F. Yeşilada, E., Yıldırım, Ş.: Ankara, Gölbaşı'nda Yabani Bitkilerin Kullanılış Amaçları ve Şekilleri Üzerinde Bir Araştırma, OT Sistematiik Botanik Dergisi, 8 (2), 105 (2001).
21. Tabata, M., Sezik, E., Honda, G., Yeşilada, E., Fukui, H., Goto, K., Ikeshiro, Y.: Traditional Medicine in Turkey III: Folk Medicine in East Anatolia, Van and Bitlis Provinces, Journal of Ethnopharmacology, 32, 3 (1994).
22. Yeşilada, E., Honda, G., Sezik, E., Tabata, M., Fujita, T., Tanaka, T., Takeda, Y., Takaishi, Y.: Traditional Medicine in Turkey V: Folk Medicine in the Inner Taurus Mountains, Journal of Ethnopharmacology, 46, 133 (1995).
23. Yeşilada, E., Honda, G., Sezik, E., Tabata, M., Goto, K., Ikeshiro, Y.: Traditional Medicine in Turkey IV. Folk Medicine in the Mediterranean Subdivision, Journal of Ethnopharmacology, 39, 31 (1993).
24. Yeşilada, E., Sezik, E., Honda, G., Takaishi, Y., Takeda, Y., Tanaka, T.: Traditional Medicine in Turkey IX: Folk Medicine in North-West Anatolia, Journal of Ethnopharmacology, 64, 195 (1999).